

Dorota Zaworska-Nikoniuk

University of Warmia and Mazury, Poland

ORCID 0000-0003-3645-4939

Podmiotowość w baśniowej krainie Pana Kleksa (porównawcza analiza treści)

Subjectivity in the fairy-tale land of Mr. Kleks (comparative content analysis)

Abstract: In the text, I was looking for possible categories of analysis and meanings of the term „subjectivity” in the message (content) of the old and new versions of the novel about Mr. Kleks’s academy. I was interested in the similarities and differences between the mentioned concepts and the meanings given to them. The research was conducted on a sample of two novels, i.e. by Jan Brzechwa entitled Mr. Kleks Academy and Mr. Kleks. New Beginning . We used archive search method and qualitative content analysis. Conclusions - the research showed many similarities in the interpretation of the category of subjectivity (subjectivity as the goal of upbringing and the educational relationship), the differences concerned the meanings given to the concept. They resulted from social, cultural and political changes that changed the shape of contemporary education.

Keywords: pedagogical categories, subjectivity, child, teacher, school reading.

Wprowadzenie

Magiczny świat baśniowej akademii prowadzonej przez Ambrożego Kleksa nakreślony przez Jana Brzechwę w trakcie drugiej wolny światowej, doczekał się po osiemdziesięciu latach nowej interpretacji w wieloautorskiej powieści adresowanej do dzieci i młodzieży (Rygiel, Gureczny, Kruk i Kawulski, 2024). Uwspółcześniona wersja książki stanowić miała pewien rodzaj jej aktualizacji o wątki dotyczące spraw bliższych obecnie współczesnemu

czytelnikowi i czytelniczce (m.in. uchodźstwa, dyskryminacji, równości płci). Fabuła funkcjonowania autorskiej szkoły otwartej na potrzeby dzieci, umożliwiającej pełny rozwój możliwości uczniów, prowadzonej przez ekscentrycznego nauczyciela pozostać miała bez zmian. W analizowanych treściach obu wersji powieści (klasycznej i współczesnej) poszukiwałam znaczeń oraz różnic pomiędzy sposobem ujmowania podmiotowości dziecka oraz nauczyciela.

Perspektywa teoretyczna

Podmiotowość to ponadczasowa, uniwersalna i polisemiczna kategoria poznawcza, definiowana różnorodnie na gruncie nauk humanistycznych i społecznych (Bałachowicz, 2008). Refleksja nad podmiotowością ma początek w starożytnej filozofii (zwłaszcza Dalekiego Wschodu), choć samo pojęcie pojawiło się dopiero w filozofii: Kartezjusza, Immanuela Kanta (Górniewicz, 2001), egzystencjalnej, postmodernistycznej (Górniewicz, 2007). Na gruncie filozoficznym podmiotowość stanowi immanentną cechę człowieczeństwa, atrybut człowieka (podmiotu poznającego), który stoi w opozycji do tego co jest poznawane (przedmiotu poznania) (Golus, 2018). Podmiot określa się najczęściej w kategorii: metafizycznej (ontologicznej - jest on tym, co będąc samoistnie stoi u podstaw czegoś innego), transcendentalnej (dążenie do bycia podmiotem), epistemologicznej (ten kto poznaje, w odróżnieniu od tego co poznaje), etycznej (byt świadomy swojego czynu) oraz antropologicznej (byt posiadający świadomość) (Majczyna, 2000).

W psychologii problematyka związana z podmiotowością jest przedmiotem badań dwóch szkół naukowych dostrzegających w człowieku istotę działającą, przekształcającą rzeczywistość i mogącą realizować się w doczesnym życiu: humanistycznej Carla Gustawa Junga, Erika. H. Eriksona oraz poznawczej m.in.: Józefa Kozielskiego (Górniewicz, 2001).

W koncepcjach socjologicznych termin odnosi się do sprawstwa: oznacza najczęściej możliwość oddziaływania na struktury społeczne przez podmiot działający (jednostkę, grupę), a znaleźć można go m.in.: w pracach Floriana Znanieckiego (koncepcja świadomości podmiotu działającego) czy Piotra Sztompki (koncepcja zmiany społecznej) (Krasowska, 2012).

W pedagogice badania nad podmiotowością nie są zbyt liczne, a problematyka ta nabrała szczególnego znaczenia w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, co było następstwem zmiany ustrojowej (Górniewicz, 2001). Tym niemniej sama idea podmiotowości obecna była w procesie wychowania i edukacji od okresu Nowego Wychowania (przełom XIX i XX wieku), gdy pedagodzy dokonywali krytyki tradycyjnej szkoły za

jej: formalizm, encyklopedyzm, oderwanie od psychologicznych prawideł rozwoju dziecka i jego uprzedmiotowienie (Smolińska-Theiss, 2011); próbując tworzyć własne projekty szkół oparte na alternatywnych koncepcjach teoretycznych i metodycznych, m.in.: Celestyna Freineta, Marii Montessori, Elen Key, Rudolfa Steinera (Chmaj, 1962; Okoń, 1997). Pomimo wdrażania idei podmiotowości do praktyki pedagogicznej termin ten nie doczekał się jednolitej definicji. Najczęściej ujmuje się go jako: cel wychowania, sprowadzając do świadomego kształtowania orientacji podmiotowej u dzieci i młodzieży przez wychowawcę (Gurycka, 1989). Utożsamiany jest wówczas z poczuciem sprawstwa, kształtowaniem aspiracji podmiotowych, odpowiedzialności za swój los, budowaniem zaufania do siebie i własnych możliwości, podejmowaniem gotowości do wyznaczania sobie celów i programów działania (Gurycka, 1989; Wojciechowska-Charlak i Zubrzycka-Maciąg, 2016). Podstawą takiego procesu wychowania jest przyznanie wychowankowi przez wychowawcę prawa do wyboru własnych działań, parterów interakcji, pozostawienie mu poczucia wolności i odpowiedzialności oraz kreowanie poczucia autonomii. Z tego ujęcia wynika kolejne – podmiotowość rozpatrywana jest tu jako: dwupodmiotowa relacja wychowawcza (partnerska). Wychowanek działa wspólnie z wychowawcą, stawia pytania, zgłasza propozycje, samodzielnie wykonuje czynności a wykonywane przez niego zadania mają służyć jego dobru (Gurycka, 1989).

Metodologiczne założenia badawcze

W niniejszym artykule interesuje mnie sposób prezentacji kategorii podmiotowości w bajkowej rzeczywistości powieści dziecięcych ukazujących szkołę Abrożego Kleksa. Celem prowadzonych przeze mnie badań było: poznanie dominujących przekazów odnoszących się do kategorii podmiotowości we wspomnianych powieściach oraz ukazanie możliwości ich odczytywania w perspektywie pedagogicznej, co posłużyć może praktyce pedagogicznej we wzbogacaniu dyskursu edukacyjnego w pracy ze studentami kierunków pedagogicznych oraz w pracy nauczycieli języka polskiego. Problem badawczy brzmiał następująco: Jakie kategorie analizy i znaczenia nadawane podmiotowości dziecka wyróżnić można w starej i nowej wersji powieści ukazującej akademię Pana Kleksa oraz jak różnią się one w obu powieściach? W prowadzonych badaniach (niereaktywnych) wykorzystałam propozycję metodologiczną Michaela Quinna Pattona (1990) aby jednocześnie zbierać, analizować oraz interpretować zebrane dane. Dobór próby wyznaczyły wyłącznie względy poznawcze, były to dwie powieści: *Akademia Pana Kleksa* (Brzechwa, 2020) oraz *Pan Kleks. Nowy początek* (Rygiel i in.

2024), którym nadano odpowiednio symbole APK oraz PKNp (wykorzystując pierwsze litery wyrazów przy tworzeniu skrótów). Metodą zbierania danych - była szeroko rozumiana metoda przeszukiwania archiwów, gdzie archiwum interpretowane jest przez Krzysztofa Konarzewskiego (2000, s. 127) - jako: „świat społeczny lub miejsce przeszukiwania dokumentów”. Strategią analityczną natomiast jakościowa metoda analizy treści - określana przez Earla Babbiego (2003, s. 340), jako: „[...] badanie zarejestrowanych ludzkich przekazów”, zaliczana z kolei przez Ole R. Holsti (2000, s. 342) do metod „wyprowadzania wniosków na podstawie systematycznie i obiektywnie określanych cech przekazu”. Podstawą analizy treści jest kodowanie oraz dekodowanie przekazów, jako najmniejszą jednostkę kodową - potraktowałam akapit rozdziału, zaś jako jednostkę kontekstową rozdział książki. W swoich badaniach zastosowałam kodowanie tematyczne poszukując znaczeń oraz różnic pomiędzy sposobem ujmowania podmiotowości oraz przypisywanymi im znaczeniami.

Pole wyników badań

Podmiotowość jako cel wychowania

APK. Adam Niezgódka jest 12 – letnim chłopcem borykającym się z problemami wieku młodzieńczego, poczuciem niskiej wartości, osamotnieniem, wielką wrażliwością, nieśmiałością. Do bajkowej szkoły trafia za sprawą rodziców, którzy zdenerwowani jego niefrasobliwością postanawiają „oddać go na wychowanie” do Pana Kleksa, a konsekwencją ma być wychowanie Adasia na odważnego, samodzielnego chłopca. We wspomnianej jednopłciowej szkole zauważyć można elementy znamienne szkołom męskim: duży nacisk na ruch i aktywność fizyczną, koncentrację zainteresowań uczniów wokół poszukiwania przygody, kładzenie nacisku na naukę współpracy (rzadko rywalizację), odpowiedzialności itp. Kształtowana tu męskość chłopców jest męskością pozytywną (odbiegającą od stereotypu twardej męskości patriarchalnej), bo chłopcy poza odwagą i odpowiedzialnością za własne czyny, uczą się również: empatii, poprawnego sposobu komunikacji interpersonalnej, wrażliwości, troski o zwierzęta czy pomocy innym. Uwidacznia się to na przykładzie Adama, który jest chłopcem delikatnym, wrażliwym, nieśmiałym, wycofanym (są to cechy przypisane stereotypowo dziewczętom), w szkole nawiązuje przyjaźnie z chłopcami, uczy się odpowiedzialności za siebie i innych (ratuje żaby i raki usychające w stawie, próbuje ocalić dziewczynkę z zapałkami, walczy z muchami opanowującymi szkołę, wyciąga magiczną pompkę ze stawu), samodzielnego funkcjonowania przydatnego później w gospodarstwie domowym (sprzątania, prania,

naprawiania ubrań i drobnych sprzętów, gotowania, prac ogrodniczych itp.) i dbałości o innych (o przyjaciół z akademii, postacie z innych bajek, rośliny i zwierzęta). W rezultacie pobytu w tej specyficznej szkole Adam Niezgódka staje się odważnym, pewnym siebie chłopcem, wrażliwym na potrzeby innych i skłonny do niesienia im pomocy. Zyskuje moc, która pozwala mu samodzielnie wyznaczać sobie zadania i je realizować, przewyższając własne lęki zaczyna szybować w górę.

PKNp. Ada Niezgódka - jest 11 letnią dziewczynką mieszkającą w Polsce, która przybywa do Akademii, odnaleźć swego tatę i poznać swe moce. Boryka się z problemami tożsamościowymi i egzystencjalnymi, czuje się zaniedbana przez pogrążoną w depresji matkę i niezrozumiana przez otoczenie, brakuje jej spontaniczności, wszystko starannie planuje, jest pełniona różnego rodzaju lękami, ma trudności w komunikowaniu swych uczuć oraz potrzeb. Do bajkowej szkoły Pana Kleksa trafia za sprawą szpaka Mateusza, przy aprobacie mamy. Szkoła Pana Kleksa jest szkołą koedukacyjną i wielokulturową, dzieci początkowo mają trudności komunikacyjne, jednak gdy wypijają sok z fontanny Babel, zyskują magiczną umiejętność rozumienia wszystkich języków świata. W szkole panuje akceptacja inności, różnorodności, odmienności oraz przekonanie o wyjątkowości każdego ucznia. Uczęszczają do niej zarówno dzieci pełno i niepełnosprawne (jeden z chłopców jeździ na wózku inwalidzkim) oraz neuroróżnorodne (chłopiec autystyczny), którym rówieśnicy i nauczyciel pomagają odnaleźć się w nowej rzeczywistości. Uchodźcy przybyli z krainy objętej wojną, zostają tu ugośczeni i otoczeni ogromną pomocą oraz życzliwością. Przedstawieni bohaterowie swym zachowaniem przełamują również stereotypy płci: dziewczynki ćwiczą karate, chłopcy pomagają innym są nadwrażliwi itp. Celem wychowania w Akademii jest rozwój własnych możliwości, indywidualności, pasji a przede wszystkim kształtowanie wyobraźni i twórczości. Pan Kleks stara się poznać dzieci i wyznaczyć każdemu z nich inne zadania, prowadzące do pełnego rozwoju ich możliwości oraz talentów. W rezultacie nauki szkolnej każde z dzieci, odnajduje w sobie moc, która sprawia iż może dokonać tego czego pragnie. Ada, racjonalna i planująca każdą niemal czynność, odzyskuje wyobraźnię je, staje się twórcza, elastyczna i kreatywna. Zyskuje przekonanie, iż sama odpowiada za swe życie i los przyjaciół ze szkoły, którą postanawia ochronić przed zniszczeniem przez watahę wilków. Zmiana, która zachodzi w Adzie pomaga jej dorosnąć, nie tracąc dziecięcej wrażliwości: „Dzisiaj sprawiała wrażenie, jakby nie bała się niczego. Akademia ją zmieniła, ale nie byłoby to możliwe, gdyby Ada nie chciała się zmienić” (Rygiel i in., s. 246).

Podmiotowość jako relacja wychowawcza

Podmiotowość ucznia

APK. Zaprezentowano w niej męską szkołą z internatem, mogą do niej uczęszczać wyłącznie chłopcy, których imiona zaczynają się na literę A. Mieści się ona na ulicy Czekoladowej, otoczona jest dużym parkiem, z którego rozpościerają się drogi do innych bajek. Dzieci troszcząc się o przyszłość akademii same podejmują działania na rzecz ogółu, nie informując o tym czasem nauczyciela (np. Adaś samodzielnie postanawia uratować staw aby nie uschły ryby, żaby i raki, odnajduje klucz schowany przez Kleksa, a potem informuje go że ten popełnił błąd). Są traktowane jako partnerzy interakcji mogący zwracać uwagę również nauczycielowi, gdy nie odpowiada im jego zachowanie oraz proponować inne metody działania: „Opowiedziałem panu Kleksowi, jak żałosne w skutkach było spuszczenie stawu. Powiadomiłem go o wymarszu, żab i raków i poprosiłem o wydanie mi złotego kluczyka, który jak się domyśliłem schował w kieszeniach swych spodni” (Brzechwa, 2020, s. 77). Kleks pozwala dzieciom na autonomiczne decydowanie w sprawach dotyczących szkoły (lecz nie tylko), pyta o zdanie, traktuje uczniów z dużą uwagą, szanuje ich pomysły i umożliwia ich realizację (np. gdy Panu Kleksowi wypada pompka powiększająca z kieszeni, dzieci wskazują po nią do stawu). Pełni funkcję duchowego przewodnika i moralnego autorytetu, pokazuje przy tym również swą niedoskonałość (np. podczas wybuchu gniewu Alojzego czy kłótni z golarzem Filipem). Wczuwanie się w uczucia innych osób, zwierząt czy sprzętów to istotny element budowania relacji interpersonalnych w Akademii (wizyta Adasia w psim raj), dbałość o innych zaś stanowi fundament funkcjonowania tej baśniowej szkoły.

PKNp. W szkole przebywają dzieci różnej narodowości, pochodzące z niemal wszystkich części świata, należące do wielu kultur, mających odmienne zwyczaje i obrzędy. Trafiają one do Akademii zaproszone przez szpaka Mateusza na podstawie listy stworzonej przez Pana Kleksa. Każde z dzieci obdarzone jest specyficznymi mocami, które będzie rozwijało we wspomnianej Akademii, współpracując z innymi indywidualnościami oraz ekscentrycznym nieco nauczycielem Ambrożym Kleksem. Szkoła połączona jest z internatem, co sprzyja jednoczesnej realizacji procesu opiekuńczego i wychowawczego oraz edukacyjnego, wychowankowie i wychowanki zamieszkują tu oraz uczą się przedmiotów proponowanych przez opiekuna-wychowawcę. Kleks stara się poznać i zrozumieć każde dziecko oraz określić jego potrzeby i możliwości, wykorzystuje w tym celu różne magiczne przedmioty, tj. np. lusterko snów. Każde dziecko może realizować się w Akademii w sposób, który samo wybierze, w indywidualnym tempie a nauczyciel dba o to, aby w najpełniejszy sposób rozwinęło tu swoje talenty. Najistotniejszym

celem edukacji jest rozwój harmonii, wyobraźni i empatii, bo nauka w Akademii: „przygotowuje dzieci do bycia dobrymi dorosłymi” (Rygiel, i in., s. 130). Uczniowie sami dookreślają co uważają za istotne, nauczyciel nie poucza ich, lecz inspiruje do pracy nad sobą, do samopoznania i realizacji własnych pragnień, do wyrażania siebie poprzez działanie: „Ada musiała się jeszcze sporo o sobie dowiedzieć. Nie mógł jej w tym wyręczyć, ani niczego doradzić, tą drogę musiała przejść sama” (Rygiel i in., s. 130). Dzieci rozwijają kreatywność, gdyż w akademii nie istnieją gotowe rozwiązania problemów, uczeń ma współdecydować o swoim rozwoju, samodzielnie wybierać zadania i ponosić za ich wykonanie odpowiedzialność. Rolą Ambrożego jest zachęcanie, inspirowanie i motywowanie do realizacji własnych pragnień, toteż w akademii nie istnieje słowo: „niemożliwe”, zostaje ono zastąpione słowem: „więc” – określającym drogę prowadzącą do celu. Każdy uczeń motywowany jest do pracy nad samorozwojem, zachęcany do realizacji marzeń i pragnień. W szkole wiele uwagi poświęca się także rozwojowi empatii, dzieci opiekują się sobą wzajemnie, dbają o zwierzęta i osoby z innych baśni na które napadła wataha wilków, uczą rozmawiać o uczuciach i poznawać świat przyrody. W wyniku nauki każde dziecko rozwija swe pasję i zainteresowania, odnajduje własną tożsamość, wyznacza sobie dalszy cel.

Podmiotowość nauczyciela

APK. Nauczanie w szkole różni się od tradycyjnych szkół, choć łączy je stały harmonogram lekcji. Istotne jest dobre rozpoczęcie każdego dnia, dlatego Pan Kleks do szkoły przybywał zjeżdżając po poręczy, wesoły i uśmiechnięty a radość wyrażał nucąc piosenki. Po wspólnych posiłkach odbywały się lekcje ułożone według autorskiego programu. Były to kolejno: kleksografii (jak obchodzić się z atramentem?) podczas których roztańczony Mistrz wraz z dziećmi układał zabawne wiersze, rozplatania liter i nawijania ich na szpulki, naprawy dawnych sprzętów i chorych zabawek, empatii (wczuwanie się w nastroje chorych przedmiotów i pocieszanie ich), kolorów, na świeżym powietrzu, geografii (na której dzieci grają w globus, po uderzeniu nogą w globus muszą podać nazwę miasta, rzeki lub państwa w którą uderzył czubek buta), mowy zwierząt (np. języka kaczek). Dobór treści przedmiotów podyktowany był wiedzą o rozwoju fizycznym i psychospołecznym dziecka, co zwiększało motywację do nauki. „Nigdzie chyba chłopcy nie uczą się tak chętnie jak w Akademii Pana Kleksa” (Brzechwa, 2020, s. 37). Zadaniem dzieci była dbałość o szkołę i jej teren, samodzielnie sprzątały, gotowały, pielęgnowały ogród. Spośród metod nauczania Ambroży preferował naukę przez doświadczanie, poznanie zasad magii, rozwiązywanie

problemów i wykonywanie eksperymentów, zaś celem edukacji była nauka samodzielności, rozwój wyobraźni i kreatywnego myślenia. Kleks wyrażał to następującymi słowami: „Ja wam po prostu pootwieram głowy i naleje do nich oleju” (Brzechwa, 2000, s. 30). W Akademii pomimo liberalnych zasad obowiązywał system nagród (otrzymywanie piegów) i kar (noszenie krawaty w grochy). Nauczyciel cieszył się wśród dzieci autorytetem, który zdobywał poprzez wiedzę, umiejętności magiczne oraz współbicie z nimi w różnych sytuacjach, zarówno przyjemnych, jak budzących trwogę.

PKNp. Podobnie jak w poprzedniej powieści nauczycielem w Akademii jest Ambroży Kleks, założyciel autorskiej szkoły, mieszczącej się w środku krainy baśni, nieopodal bajek Hansa Christiana Andresena czy braci Grimmów (Wilhelma Karla Grimma oraz Jacoba Ludwika Karla Grimma), który ustala własne metody wychowania i nauczania oparte głównie na doświadczaniu oraz wykonywaniu rozmaitych eksperymentów, choć wykorzystywane są również metody podające (wykłady) przybliżające zasady życia obowiązujące w tej specyficznej szkole. Kleks dba o rośliny i zwierzęta (nie zjada motyli jak w klasycznej wersji wspomnianej powieści), jest pogodny, wesoły, uwielbia rymowane wiersze i proste piosenki autorstwa Jana Brzechwy. Cechą Kleksa jest optymizm, wiara w moc wyobraźni, twórczość, empatia i ogromne zaufanie do ludzi. „Był zdania, że to dzięki wyobraźni ludzie mogą marzyć, dopóki zechcą to robić, będą w stanie osiągnąć każdy cel jaki sobie wyznaczą. Tego między innymi uczył w swojej Akademii” (Rygiel, i in., 2024 s. 75), w której mimo stałego harmonogramu dnia (pobudka, śniadanie, nauka, czas wolny), każdy dzień wyglądał nieco inaczej. Nauczyciel wraz z uczniami ustalał jego przebieg, pozostawiając im dużą swobodę w tej kwestii. W szkole dzieci uczyły się przedmiotów tj.: teoria wyobraźni, teoria twórczości, doświadczanie, harmonia ze sobą i światem, pomysłowości, muzyki (co w duszy gra?), rozmówek międzygatunkowych (poznawanie języków zwierząt), doświadczeń matematycznych na piegach, aleliminacji (polegało to na eliminacji słowa: „ale” zniechęcającego do działania i zastępowaniu go słowem: „więc” zachęcającym do działania). Podręczniki były zakazane, gdyż narzucały gotową wiedzę osłabiając kreatywność i poznawanie świata, ludzi i zwierząt (Rygiel i in., 2024).

Podsumowanie

W swoich badaniach poszukiwałam znaczeń oraz różnic pomiędzy sposobem ujmowania podmiotowości w dwóch powieściach: *Akademia Pana Kleksa* (APK) oraz *Pan Kleks. Nowy początek* (PKNp). Wykorzystałam w nich interpretację kategorii pedagogicznej autorstwa Guruckiej (1989) rozpatrując podmiotowość jako: cel wychowania oraz sposób wychowania pojmowany dwupodmiotowo, w którym uwzględnia się podmiotowość ucznia oraz nauczyciela. Analizując przekaz wyżej wymienionych powieści można zauważyć, że znaczenia nadawane podmiotowości nieco się różniły (tabela).

Źródło: Badania własne

Tabela 1: Kategorie i znaczenia nadawane pojęciu „podmiotowość”

Kategoria	Nadawane znaczenia	
	Akademia Pana Kleksa (APK)	Pan Kleks. Nowy początek (PKNp)
Cel wychowania – kształtowane cechy i wartości	samodzielność, zaradność, odwaga, męstwo, moc, sprawczość, empatia, odpowiedzialność, szacunek	sprawczość, odpowiedzialność, kreatywność, elastyczność, empatia, wyobraźnia, twórczość, samorealizacja, wolność, tolerancja, wsparcie.
Relacja wychowawcza uczeń	bohaterem jest chłopiec, szkoła jednopłciowa męska, silny autorytet mężczyzny nauczyciela, relacja partnerska oparta na szacunku i dbałości o innych, zdarzają się konflikty pomiędzy dziećmi które są rozwiązywane przez nauczyciela.	bohaterem jest dziewczynka, szkoła koedukacyjna i integracyjna (dzieci niepełnosprawne na wózkach inwalidzkich, neuroróżnorodne), wielokulturowa, otwarta na różnorodność i odmienność, relacja partnerska oparta na realizacji własnych marzeń i pragnień, zdarzają się konflikty pomiędzy dziećmi, które są rozwiązywane przez uczniów.
Relacja wychowawcza nauczyciel	nauczyciel to Ambroży Kleks, duchowy przewodnik, moralny autorytet, sam wyznacza zadania do wykonania, uważnie słucha propozycji zadań uczniów, przyjmuje krytykę ze strony uczniów, stosuje system nagród i kar (choć są umowne i liberalne)	nauczyciel to Ambroży Kleks, partner i przewodnik, motywujący ucznia do pracy nad samorozwojem, uczeń sam określa sobie zadania do wykonania, nie ma kar

W pierwszej powieści akcentowany jest inny cel wychowania – koncentracja na samodzielności, zaradności, sprawczości, odpowiedzialności i szacunku wobec drugiego człowieka, w drugiej zaś dąży do kształtowania człowieka odpowiedzialnego, kreatywnego, o bogatej wyobraźni, twórczego, tolerancyjnego, otwartego na świat i ludzi, dającego wsparcie potrzebującym. Nieco inaczej w obu powieściach prezentowana jest podmiotowość ucznia i nauczyciela, w starszej wersji książki – akademii jest szkołą męską mającą kształtować chłopców na osoby samodzielne i wrażliwe, z wiodącą rolą męskiego nauczyciela przewodnika oraz autorytetu konstruującego własny autorski model nauczania i wychowania. Uwspółcześniona akademia przyjmuje dzieci różnej płci, o różnej narodowości i uprzednich doświadczeniach życiowych, mające niepowtarzalne zdolności i moce (często płynące również z niepełnosprawności), a zadaniem nauczyciela przewodnika jest pomoc w ich wydobyciu. Analizowane powieści dzieli przeszło osiemdziesiąt lat, powstawały w innych warunkach historycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym czasie zmieniło się zupełnie podejście do wychowania dzieci oraz ich edukacji. Prezentowana w nich fikcyjna szkoła (która kojarzyć się może z autorską szkołą alternatywną) miała przede wszystkim przygotowywać uczniów do życia oraz funkcjonowania w społeczeństwie. Jedną z naczelnych funkcji szkoły – jak pisze Bożena Majerek (2020, s. 7) jest: „przygotowywanie uczniów do rozumienia i prawidłowego funkcjonowania w świecie, w którym żyją”. Zatem cytując Dorotę Klus-Stańską (2002, s. 14) można powiedzieć, że „szkoła powinna być dostosowana do mentalności epoki”. Ta fikcyjnie stworzona szkoła, choć różna w obu analizowanych powieściach, spełnia z pewnością to zadanie.

Warto rozważyć możliwość edukacyjnego wykorzystania „starej” i „nowej” wersji powieści zarówno na poziomie edukacji wczesnoszkolnej jak i wyższej, do dalszego odczytywania znaczeń w zakresie poszczególnych kategorii pedagogicznych (tu podmiotowości). Wyniki prowadzonych badań posłużyć mogą do opracowania materiałów dydaktycznych dla nauczycieli służących do analizy lektury (np. w aspekcie podmiotowości dziecka) pomocnych w nauczaniu języka polskiego w klasach IV-VI; opracowania scenariuszy godzin wychowawczych odnoszących się zarówno do sposobu rozumienia zagadnień związanych z podmiotowością przez ucznia, czy też urozmaicenia procesu dydaktycznego szkoły poprzez zainicjowanie „Dnia z Panem Kleksem” (np. podczas przerabiania lektury) wraz z wykorzystaniem harmonogramu lekcji i metodyką ich prowadzenia. Mogą być również pomocne w pracy ze studentami kierunków pedagogicznych podczas prowadzenia dyskursu dotyczącego kategorii pedagogicznych (w odniesieniu

do podmiotowości choć nie tylko), szkolnictwa alternatywnego (we wspomnianej Akademii uwidacznia się inspiracja edukacją alternatywną), pedeutologii (zagadnienia związane z osobowością Kleksa, autorytetem czy etyką funkcjonowania jego szkoły) czy metodyką pracy szkoły (metody kształtowania podmiotowości dziecka w akademii).

Podsumowanie przedstawionych wyników badań. W dobie częstych zmian dokonywanych w kanonie lektur szkolnych przez Ministerstwo Edukacji (Śliwerski, 2020), skłaniają one do ponownej refleksji nad możliwością pedagogicznego odczytywania przekazu niektórych z nich, zgodnie z koncepcją Krystyny Ablewicz która pisze: „przymiotnik pedagogiczna wskazuje na określony punkt widzenia, zainteresowania. To tak, jakby czytać tekst w <okularach pedagogicznych> i wyłuskiwać to, co jest ważne ze względu na ideę samego procesu wychowania” (2002, s. 33). Szczególną uwagę mogą budzić lektury ukazujące alternatywne koncepcję socjalizacji, wychowania i edukacji; zwłaszcza prace Jana Brzechwy czy Janusza Korczaka.

Bibliografia:

- Babbie, E. (2003). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Balachowicz, J. (2008). Edukacja wobec współczesnych potrzeb rozwoju podmiotowości człowieka. *Człowiek-Niepełnosprawność-Społeczeństwo*, 7, 25-40.
- Brzechwa, A. (2020). *Akademia Pana Kleksa*. Poznań: Oficyna Wydawnicza G&P
- Chmaj, L. (1962). *Prądy i kierunki w pedagogice XX wieku*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Doliwa, K. (2020). Spory o pojęcie dzieciństwa i podmiotowość dziecka od średniowiecza do czasów nowożytnych. *Miscellanea Historica Juridica. Tom XIX*, 23-39. DOI: 10.15290/mhi.2020.19.01.02
- Golus, A. (2018). Od przedmiotu do podmiotu. Status dziecka w rodzinie i społeczeństwie. *Studia Edukacyjne*, 48, 315-334. DOI:10.14746/se.2018.48.21.
- Górniewicz, J. (2001). *Kategorie pedagogiczne*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Górniewicz, J. (2007). *Teoria wychowania (wybrane problemy)*. Olsztyn: Wydawnictwo Olsztyńskiej Szkoły Wyższej.
- Gurycka, A. (1989). Podmiotowość – postulat dla wychowania. W: M. Kofta (red.), *Wychowanek jako podmiot działań* (s. 8-24). Warszawa 1989: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

- Konarzewski, K. (2000). *Jak uprawiać badania oświatowe. Metodologia praktyczna*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Klus-Stańska, D. (2002). *Konstruowanie wiedzy w szkole*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Kubinowski, D. (2010). *Jakościowe badania pedagogiczne*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Krasowska, A. (2012). Socjologiczne konstruowanie kategorii podmiotowości. *Forum Socjologiczne*, 3, 48-59.
- Łukasik, B. (2010). „Bycie podmiotem” w edukacji – wizja oczekiwana czy fakt? *Podstawy Edukacji*, 3, 127-145.
- Majczyna, M. (2000). Podmiotowość a tożsamość. W: A. Gałdowa (red.), *Tożsamość człowieka* (s. 35-50). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Majerek, B. (2020). *Styl pracy nauczycieli o zróżnicowanej edukacyjnej wartości dodanej*. <https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/84258/edition/79729>.
- Okoń, W. (1997). *Dziesięć szkół alternatywnych*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.). Sage Publications, <https://doi.org/10.1002/nur.4770140111>
- Rygiel, K., Gureczny, K., Kruk, A., Kawulski, M. (2024). *Pan Kleks. Nowy poczętek*. Warszawa: Wydawnictwo Agora.
- Rubacha, K. (2016). *Metodologia badań nad edukacją*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Silverman, D. (2007). *Interpretacja danych jakościowych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Smolińska-Theiss, B. (2011). Dziecko w szkole – szkoła w służbie dziecku. *Przegląd Pedagogiczny*, 1, 11-24. <http://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/627>
- Śliwerski, B. (2020). (Kontr)rewolucja oświatowa. Studium z polityki prawicowych reform edukacji. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Śliwerski, B. (2007). *Pedagogika dziecka. Studium pąjdocentryzmu*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.